

Eén van de opmerkelijkste zaken in het verslag over Jaap Kann vond ik het toenmalige gebrek aan adequate theorievorming over de specifieke leerproblemen waar Jaap mee te kampen had. Voor een huidige lezer is het overduidelijk dat de jongen dyslexie had: hij keert letter- en cijfercombinaties om, hij heeft moeite met spellen en lezen, hij kan zich moeilijk concentreren, hij is traag en bijzonder vergeetachtig, terwijl het tevens evident is dat zijn intelligentie, zijn creativiteit en zijn aanleg en interesse voor techniek bovengemiddeld zijn. De toegewijde en professionele pedagoog Otto Barendsen beschikte nochtans niet over het theoretisch gereedschap om Jaaps probleem te diagnosticeren en evenmin over de technieken dit adequaat te remediëren. Barendsen nam z'n toevlucht tot het betrachten van geduld en tot pogingen Jaaps zelfdiscipline te vergroten door een vertrouwelijke, ja vriendschappelijke verhouding met de jongen te onderhouden. Maar daar werd Jaaps leerprobleem natuurlijk niet minder van, wel zijn frustraties en schuldgevoelens. Weliswaar was het concept dyslexie reeds kort voor de eeuwwende ontwikkeld door een Amerikaanse oogarts, en juist ten tijde van Barendsens bemoeiingen met Jaap werd er ook in Nederland over gepubliceerd, onder meer door een I-eidse oogarts (1903) en door de invloedrijke rooms-katholieke onderwijskundige frater Rombouts (1919), maar werkzame orthopedagogische hulp kon nog lang niet geboden worden. Vergelijking met hoe het in het huidige onderwijs toegaat, maakt zeer duidelijk welk een enorme ontwikkeling de gedragswetenschappen in de twintigste eeuw hebben doorgemaakt. De bezorgers hebben zich mijns inziens wat te bescheiden opgesteld in het bieden van dit soort beschouwingen en achtergrondinformatie.

Johan Sturm

E. Haas, *Op de juiste plaats. De opkomst van de bedrijfs- en schoolpsychologische beroepspraktijk in Nederland* (Dissertatie Groningen 1995, Publikaties van de Faculteit der historische en kunstwetenschappen. Maatschappijgeschiedenis XX; Hilversum: Verloren, 1995, 249 blz., ISBN 90 6550 422 2).

De huidige beroepspraktijk van psychologen lijkt welhaast ongebreideld. Er bestaat een tijdschrift dat onderzoeksresultaten van de academische psychologie toegankelijk maakt voor geïnteresseerde leken, in zogenaamde dames- en mannenbladen worden allerlei problemen en verschijnselen regelmatig vanuit psychologische hoek benaderd, in dag- en weekbladen is veel aandacht voor psychologische achtergronden en televisiekijkers worden overspoeld door programma's waaraan psychologen — al dan niet prominent in beeld — een bijdrage leveren. Daarnaast verschijnen talrijke populaire boeken die je onder de noemer 'doe-het-zelf-psychologie' zou kunnen scharen. Op de informatieve en recreatieve markt zijn psychologen onmiskenbaar een rol gaan spelen. Maar ook in het arbeidsleven en in het onderwijs komen we psychologen tegen, voornamelijk in verband met het afnemen van psychologische tests.

Haas beschrijft in zijn proefschrift de ontwikkeling van de psychologische beroepspraktijk in het bedrijfsleven, in het leger en in het onderwijs. Het beginpunt is 1920, niet omdat toen de eerste beroepspsychologen de werkvelden betraden, maar omdat rond die tijd een bewuste wens bestond om een probleem in het werkveld wetenschappelijk te benaderen. Het eindpunt van de ontwikkeling legt De Haas in 1975, omdat toen een zekere acceptatie en consolidatie van de praktijk had plaatsgevonden.

Als casus uit het bedrijfsleven is gekozen voor de interne psychologische afdeling van het

Philips-concern, het Psychotechnisch Laboratorium. Door technische en economische ontwikkelingen kampte het bedrijf begin jaren twintig met een enorm personeelstekort. De te rekruteren personeelsleden dienden op de juiste plaats in het bedrijf terecht te komen. Met deze stellingname werd het arbeidsmarktprobleem tevens een psychologisch geschiktheidsprobleem. Vandaar dat niet langer de directe bazen en voorlieden de aangewezen personen waren voor de selectie, maar psychologisch geschoolden. Voor de selectie van het toekomstige personeel gebruikte het Psychotechnisch Laboratorium tests, die werden gekenmerkt door het metende karakter. Dat dit niet voor alle psychologische selectietests in die tijd gold, blijkt uit de beschrijving van de praktijk van een extern bureau, de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek. Dit bureau gebruikte naast de bekende intelligentietests ook meer invoelende tests en het vraagesprek. Dit had vooral te maken met het feit dat dit bureau werd ingeschakeld voor de werving en selectie van hoger, leidinggevend personeel, waarvoor men andere capaciteiten nodig achtte dan voor productiewerkers. Na de tweede wereldoorlog deden *human-relations-achtige* benaderingen met betrekking tot het hoger personeel ook hun intrede bij de interne psychologische dienst van Philips.

De tweede casus uit het bedrijfsleven is de psychologische selectie bij de Koninklijke Landmacht. Tot de Tweede Wereldoorlog bestond er geen geïnstitutionaliseerde en gestandaardiseerde selectie voor rekruten. Na de oorlog kreeg de selectie voor officiersfuncties alle aandacht. De Britse officiersselectie met haar sociaal-psychologische testmethoden stond hierbij model.

Haas beschrijft een relatief snelle opmars van psychologen in het werkveld arbeid. Zij konden leidinggevend ervan overtuigen dat zij kampten met een psychologisch geschiktheidsprobleem bij hun (toekomstig) personeel en dat psychologen daarvoor een oplossing wisten. Daarnaast profiteerden zij van het gegeven dat enkele toonaangevende bedrijven reeds psychologen hadden ingeschakeld; dit bevorderde de acceptatie sterk. En tot slot was er in het werkveld arbeid geen invloedrijke concurrerende beroepsgroep.

Concurrenten waren er wel in het werkveld onderwijs. Bij de selectie voor het buitengewoon onderwijs speelden de schoolartsen van oudsher een rol. Zij maakten al voor de eerste wereldoorlog gebruik van psychologische tests. Na de tweede wereldoorlog won de psychologisch-pedagogische invalshoek terrein op de medische en verdrongen de pedagogen en de psychologen de schoolarts. De (ortho-)pedagogen presenteerden zich als *insiders* in het onderwijs; hun diagnostiek en adviezen sloten directer aan bij de taal en de mogelijkheden van de schoolwereld dan de psychologische tests. Bij de selectie voor het buitengewoon onderwijs werden zij de dominante — maar niet de exclusieve — beroepsgroep. Dat waren zij ook op het gebied van de aansluiting tussen lager en voortgezet onderwijs, een probleem dat vanaf het Interbellum werd aangepakt door de pedagogen van het Nutsseminarium. Het aansluitingsprobleem beschrijft Haas als tweede casus uit het werkveld onderwijs.

Haas heeft voor zijn onderzoek een grote hoeveelheid bronnen geraadpleegd, variërend van bedrijfsarchieven, publicaties, knipsels en folders tot persoonlijke interviews. Wat dat laatste betreft: het is mij niet duidelijk wat de waarde is van de niet op de band opgenomen interviews (twee van de acht).

Bij de analyse, de ordening en de interpretatie van zijn materiaal gebruikt de auteur het zogenaamde relationele model. De ontwikkeling van de psychologische beroepspraktijk wordt hierin bestudeerd in relatie tot de 'publieken' waarop de psychologen zich richtten. Hij slaagt er dankzij de hantering van dit model in, de casussen uit het arbeids- en het onderwijsveld helder en onderling vergelijkbaar te presenteren. Op grond van die vergelijking komt hij tot de algemene conclusie dat de bedrijfs- en schoolpsychologische beroepspraktijk zich gefaseerd heeft

ontwikkeld. Bij elke casus gaat hij in op vier componenten van het model: met welke vragen en problemen worden de psychologen geconfronteerd, wat brengen zij in aan noties en conceptueel gereedschap, welke zijn de institutionele kaders waarbinnen zij moeten werken en welke legitimerings- en demarcatieprocessen voltrekken zich? Bij het beantwoorden van die vier vragen heeft Haas veel aandacht voor de complexiteit van de historische ontwikkeling. In een halve eeuw tijd veranderen de vragen en problemen van de potentiële 'afnemers' (de 'publieken'). De academische ontwikkeling van de psychologie draagt op haar beurt weer bij aan veranderingen in het conceptueel gereedschap van de psychologen, waarbij dan voornamelijk aan psychologische tests moet worden gedacht. Ook bij de andere componenten schetst de auteur een proces. Door de componenten steeds weer op elkaar te betrekken ontstaat een genuanceerd en zeer boeiend beeld van de ontwikkeling van de bedrijfs- en schoolpsychologische beroepspraktijk.

A. van der Wurff

L. J. Giebels, *Beel, van vazal lot onderkoning. Biografie 1902-1977* (Dissertatie Nijmegen 1995; Den Haag: Sdu uitgeverij Koninginnegracht, Nijmegen: Centrum voor parlementaire geschiedenis, 1995, xvii + 649 blz., f75,-, ISBN 90 12 08235 8).

Aan het slot van de biografie over Louis Josef Maria Beel (1902-1977) maakt diens biograaf zijn lezers nog even knap zenuwachtig door zich af te vragen of Beel wel een staatsman was. En dan somt hij onverbiddelijk op: geen enkele belangrijke wet is op zijn naam gekomen; als bestuurder was hij wel vindingrijk, maar hij heeft niets blijvends gecreëerd; zijn Indonesië-beleid was een jammerlijke mislukking; geen enkel succes als hoogleraar en als politicus vertoonde hij een ongenaakbaarheid die langzamerhand het contact met de tijd had verloren. Even denkt de lezer dat deze dissertatie dan wellicht ook ongeschreven had kunnen blijven, dan wel dat deze aaneenschakeling van rampen en teleurstellingen wellicht een stuk korter had kunnen zijn. Maar als een verlossing komt dan het antwoord: Beel had ongeveer het formaat van Drees en Romme, hij was de buffer en de schakel tussen beide — voor Nederlandse begrippen is dat voldoende om door de historicus tot staatsman te worden gekroond. Met een zucht van opluchting kan het boek vervolgens worden dichtgeslagen en overdacht worden wat we nu wijzer zijn geworden van deze zeshonderd pagina's.

En dan moet gezegd worden dat het een merkwaardige dissertatie is, die Giebels heeft geschreven. Op zich rechtvaardigt de carrière van Beel uiteraard een grondige studie. Jarenlang was het een bekwaam, zij het onopvallend ambtenaar, die in februari 1942 plotseling iets opmerkelijks deed: hij stelde zijn functie ter beschikking van de NSB-burgemeester van Eindhoven, omdat het hem als katholiek onmogelijk was om mee te werken aan de verwezenlijking van het nationaal-socialisme. Zonder dat men verder nu al te veel van hem wist, bleek dat toereikend om hem in februari 1945 in het kabinet te benoemen. Ook daarin deed hij niet veel opmerkelijks, maar verwierf zich vervolgens wel een eminente positie in het politieke bestel. Hoewel hij vorm wist te geven aan de samenwerking tussen KVP en PvdA — hij verzong zelfs de term 'het nieuwe bestand' — lijkt een en ander zonder enige bevoegenheid of zelfs maar diepgaande gedachte tot stand te zijn gebracht, zoals hij later (1958/1959) ook even gemakkelijker de nieuwe samenwerking tussen liberalen en confessionelen in elkaar timmerde.

Multatuli heeft eens als grafschrift voor Thorbecke gerijmde: 'De man die hier begraven leit,